

FARŞÇA KAYNAKLARDA EŞREFOĞULLARI'NA AİT KAYITLAR*

Öğr. Gör. Dr. Ahmad HESAMİPOUR KHELEJANİ**

Öz

Merkezi Beyşehir olan Eşrefoğulları Beyliği, Anadolu sahasında kurulan Türk beyliklerinden birisidir. Hâkimiyet alanının küçük ve ömrünün kısa olmasından ötürü, bu beylik hakkında dönem kaynaklarında az bilgi mevcuttur. Eşrefoğulları hakkında bilgi içeren kaynakların bir kısmını Farsça kaynaklar teşkil etmektedir. Ne yazık ki bu dilde yazılan kaynaklarda da konuyla ilgili çok az bilgi bulunmaktadır. Târih-i Güzide ve Müsâmeretü'l-Ahbâr gibi Farsça kaynakların bir kısmında, Eşrefoğulları hakkında sadece birkaç satırlık sathi ve umumi bir bilgiye yer verilmiştir. Anonim Selçuknâme ve Menâkibü'l-Ârifin gibi kaynaklarda ise nispeten daha fazla bilgi bulmak mümkündür. Eşrefoğulları hakkında yazılan, bilim camiasında az bilinen ve Fars dilinde yazılmış anonim Humây-nâme adlı bir eser daha bulunmaktadır. Bir aşk hikâyesini anlatan bu manzum eser asıl önemini konusundan ziyade Eşrefoğlu sahasında yazılması ve ilk sayfası üzerinde bulunan el yazısı notlardan almaktadır. Humây-nâme, Beyşehir'deki bir camiye vakfedilmiştir. Bu çalışmada Eşrefoğulları hakkında Farsça kaynaklarda geçen kayıtlar ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Anadolu, Beylikler, Eşrefoğulları, Beyşehir, Humây-nâme, Subaşı Mescidi, Türkeri.

The Records belong to Eşrefoğulları in the Persian References

Abstract

Eshrefids was founded at Beyşehir as one of the Turkish beyliks in Anatolia. Because of its short history and limited territory, there is lack of enough information in the contemporary reference about Eshrefids. Some of the sources that give information about Eshrefids are in Persian. Unfortunately there is also little information in the references in Persian about Eshrefids. There is only a few sentences and general information in some Persian references such as Tarikh-i Gozideh and Musamarat al-Akhbar. Furthermore there is much more information about Eshrefids in the references like Anonymous Seljuk-nameh and Manâqeb al-Ârefin. There is also a little-known anonymous Persian reference which is written in the region of Eshrefids is Humây-nâmeh. It is about a love story in verses. Disregards to its content, Humây-nâmeh has importance for it was written in the region of Eshrefids and the handwritten

* Bu çalışma, 11.09.2014 tarihinde Beyşehir'de "Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti Sempozyumu-I, Eşrefoğulları" sempozyumunda bildiri olarak sunulmuş ve yayımlanmamıştır.

**Batman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ahmad.hesamipour@batman.edu.tr

notes on its cover page. Humây-nâme was endowed for a mosque at the city of Beyşehir. In this study, the records related with the Eshrefids in the Persian sources will be examined.

Keywords: Anatolia, Eshrefids, Beyliks, Beyşehir, Humây-nâme, Subaşı Mescidi, Türkeri.

Giriş

Türkiye Selçuklularının çağdaşı olan Eşrefoğulları Beyliği, Orta Anadolu'da 1287 ile 1326 yılları arasında Anadolu kurulan Türk beyliklerinden birisidir. Bu beyliğin merkezi önceleri Gorgorum¹ diye bilinen ve Eşrefoğlu Seyfeddin Süleyman döneminde Süleymanşehir olarak meşhur olan Beyşehir'di. Bu beyliğin kurucusu Türkiye Selçuklularının uç beylerinden Eşrefoğlu Seyfeddin Süleyman Beydir (1287-1302). Kendisinden sonra oğlu Mübarizüddin Çelebi Mehmet Bey (1302-1320) beyliğin başına geçmiştir. Çelebi Mehmet Bey'in ardından ise oğlu Süleymanşah diye bilinen II. Süleyman (1320-1326) beyliğin yönetimini elinde tutmuştur. Yaklaşık kırk sene varlığını ayakta tutmaya çalışan beyliğin inişli çıkışlı bir tarihi süreci olmuştur. Toprakları komşuları olan Germiyanogulları ile Karamanoğullarının saldırılarına uğramış, son olarak İlhanlıların Anadolu valisi olan Emir Çoban oğlu Emir Timurtaş tarafından toprakları işgal edilmiş ve bu beyliğe son verilmiştir².

Eşrefoğulları Beyliği ile ilgili dönemin kaynaklarında çok fazla bilgiye rastlanmamaktadır. Bu da gerek bu beyliğin hâkimiyet alanının az ve hâkimiyet yıllarının kısa olmasından kaynaklanmaktadır. Farsça kaynaklarda da Eşrefoğullarıyla ilgili ne yazık ki sınırlı sayıda bilgi mevcuttur. Bu kaynaklarda Eşrefoğulları, *Peser-i Eşref*³, *Veled-i Eşref*⁴, *Evlâd-ı Eşref*⁵, *Eşrefiyân*⁶, *Türkân-ı Eşref*⁷, *Vilayet-i Eşref*⁸ veya direk olarak hükümdarlarının isimleri yazılarak *Süleyman*

¹ Bu isim hakkındaki detaylı bilgi için bkz.: Anonim, *Târih-i Âl-i Selçuk*(daha sonra: Anonim Selçuknâme), tercüme ve notlar; Halil İbrahim Gök, Fahrettin Coşguner, Ankara 2014, s. 126-127(632. Dipnot).

² Beylik hakkında detaylı bilgi için Bkz: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, TTK, Ankara 2003, s. 58-61; Sait Kofçoğlu, "Eşrefoğulları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), II, İstanbul 1995, s. 484-485; Aliekber Diyanet, "Eşrefoğulları", *Dairetü'l-Maarif-i Büzürg-i İslami* (DMBİ), IX, Tahran 1381 hş., s. 29-30.

³ Bkz: Hamdullah Müstevfi, *Târih-i Güzîde*, nşr.: Abdül Hüseyin Nevayi, yay.: Emirkebir, Tahran 1364 hş., s. 479; Anonim, *Târih-i Âl-i Selçuk Der Anadolu* (daha sonra: Anonim *Târih-i Âl-i Selçuk*), nşr.: Nadere Celali, yay.: Miras-i Mektub, Tahran 1377 hş., s. 108, 110, 111, 113, 114, 116, 124, 125, 128.

⁴ Bkz: Şemseddin Ahmed Eflâkî, *Menâkibü'l-Ârifin*, II, nşr.; Tahsin Yazıcı, yay.: *Dünyay-i Kitab*, Tahran 1362 hş., s. 908, 924, 945, 950, 951.

⁵ Bkz: Mahmud b. Muhammed Aksarâyî, *Târih-i Selacika ya Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l-Ahyâr*, tah.: Osman Turan, Tahran 1362 hş., s. 311.

⁶ Bkz: Anonim *Târih-i Âl-i Selçuk*, s. 128.

⁷ Bkz: Anonim *Târih-i Âl-i Selçuk*, s. 104.

⁸ Bkz: Anonim *Târih-i Âl-i Selçuk*, s. 127.

*Bey*⁹, *Mehmet Bey*¹⁰, *Mübarizüddîn Çelebi Mehmet Bey*¹¹, *Çelebi Mehmet Bey*¹², *Süleymanşah(II. Süleyman için)*¹³ şeklinde zikredilmiştir.

Farsça kaynaklarda Eşrefoğullarıyla ilgili olan bilgileri toplam beş kaynaktan tespit ettik. Bilgiler daha çok Eşrefoğlu beyliğinin kurucusu olan Seyfeddîn Süleyman ve bu beyliğin ikinci hükümdarı Mübarizüddîn Çelebi Mehmet Bey dönemlerini ihtiva etmektedir. İlk önce konumuzla ilgili yararlandığımız kaynakları kısaca tanıtıp daha sonra ilgili bilgileri ele aldık. Kaynaklardaki bilgileri vermeden önce olay hakkında kısa bir bilgi verip ardından kaynaktan geçen ilgili yerleri olduğu gibi yansıttık.

2. Kerimüddîn Mahmud-i Aksarâyî - Müsâmeretü'l-Ahbâr

Ele alacağımız ilk kaynak Kerimüddîn Mahmud-i Aksarâyî'nin kaleme almış olduğu Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l-Ahyâr adlı eserdir. Bu eser Türkiye Selçukluları'nın en önemli kaynaklarından biri sayılmaktadır. Aksarâyî tarafından 1323 yılında İlhanlı hükümdarı Ebu Said Bahadır Han'ın tahta oturmasıyla telif edilen eser, Ebu Said'in 1316 yılından Anadolu'nun hükümdarlığına tayin ettiği Emir Çoban'ın oğlu Emir Timurtaş adına yazılmıştır¹⁴. Aksarâyî'nin, bu eserin sadece bir yerinde Eşrefoğulları'na dair çok kısa ve genel bilgi niteliğinde olan bir habere rastlamaktayız. Bu bilgi, eserin "Ebu Said Bahadır Han'ın Padişahlığı" adındaki başlığında verilmiştir.

Yazar, 1316 (716 h.) yılında İlhanlı sultanı Ebu Said Bahadır Han'ın tahta çıktığında memleketin dirlik, düzen ve güven içinde olduğunu belirtir. Ancak az sonra Rum memleketindeki (Anadolu) Türklerin isyanını ve bunun neticesinde isyanı bastırmak için İlhanlı ordu komutanı Emir Çoban'ın görevlendirildiğini kaydeder. Emir Çoban'ın Rum'a yönelerek Karanbük'te kışlayıp hükmü ve tedbiri sayesinde memlekette tekrar düzeni sağladığını anlattıktan sonra şu bilgiyi vermiştir:

"Velhasıl her tarafta bulunan Türk emirleri, başlarını itaat çizgisine koydular. Önceki devirlerden hiçbir devirde çağrılmaları ve huzura gelmeleri istenmemiş olan Uluborlu'dan (Borgulu) Felekeddîn Dünder, Beyşehir'den (Gorgorum) Eşref oğulları, Karahisar-ı Develi'den Sahip Fahreddîn'in torunları, Kütahya ve oranın Kalelerinden Germiyan Emirleri ve Alişir oğulları, Kastamonu'dan Süleyman Paşa

⁹ Bkz: Anonim Târih-i Âl-i Selçuk, s. 109.

¹⁰ Bkz: Ahmed Eflâkî, age., II, s. 951.

¹¹ Bkz: Eflâkî, age., II, s. 924.

¹² Bkz: Eflâkî, age., II, s. 925.

¹³ Bkz: Eflâkî, age., II, s. 925.

¹⁴ Kerimüddîn Mahmud-i Aksarâyî, Müsâmeretü'l-Ahbâr, çev.: Mürsel Öztürk, TTK, Ankara 2000, s. XVI. Yazar ve eseri hakkında detaylı bilgi için bkz.: Kerimüddîn Mahmud-i Aksarâyî, Müsâmeretü'l-Ahbâr (Moğollar Zamanında Türkiye Selçukluları Tarihi), nşr.: Osman Turan, TTK, Ankara 1944, s. 32-40 (Giriş); İsmail Aka, "Aksarâyî, Kerimüddîn", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm. Ansiklopedisi (DİA), II, İstanbul 1989, s. 293.

(Candar oğlu) gibilerin hepsi birbiri arkasından Karanbük¹⁵ kışlağında hazır oldular, bağıllık ve kulluk gösterdiler, itaat edip boyun eğdiler¹⁶.”

3. Târîh-i Güzîde - Hamdullah Müstevfi-i Kazvîni

Yararlandığımız Farsça kaynaklardan bir diğeri de Hamdullah-i Müstevfî'nin Târîh-i Güzîde'sidir. İlhanlı Hükümdarı Sultan Olcaytu döneminde önceleri divan kâtipliği yaparken daha sonra vezirlik makamına yükselen Hamdullah, Târîh-i Güzîde'yi 1329 yılında tamamlayarak İlhanlı veziri Gıyaseddîn'e sunmuştur. Eser, umumi bir tarih niteliğinde olup Câmî'ü't-Tevârîh'in bir özeti olmakla beraber, yeni ve değişik bilgileri de, özellikle Gazan Han devri ve sonrasına ait bilgileri ihtiva etmektedir¹⁷.

İlhanlı kaynaklarından olan Târîh-i Güzîde'de de Müsâmeretü'l-Ahbâr'da olduğu gibi konumuz ile ilgili bilgiler çok kısa ve genel malumat nakledilmiştir. Yazar, Türkiye Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddîn Mesud dönemini anlatırken Eşrefoğullarına da değinmiştir. Nakledilen malumat şu şekildedir:

“Gıyaseddîn Mesud b. Keykavus

Kırım'dan gelmiş olan Gıyaseddîn Mesud, Argun Han fermanı üzere saltanata tayin edildi. Onun çağında Rum memleketi kargaşa içerisindeydi. Menteşe oğulları ve Ertuğrul şah, Antakya, Alanya ve Lazkiye kıyılarını ele geçirdiler ve Eşrefoğlu¹⁸ Sis'e bitişik olan Ermenak velayetini Moğol elinden çıkardı. Bunları bertaraf etmek için şehzadelerden Geyhatu ve Hülecü'yu Rum'a gönderip vezirlik makamı rahmetli amcaoğlum Fahreddîn Müsteofî'ye verildi. O, iyi tedbiri ve yönetimi ile o topluluktan bazılarını itaati altına alıp bazılarını ise keskin kılıcıyla helak etti. Böylece işler düzene girip, diğer memleketler Rum memleketini kıskandılar¹⁹.”

4. Târîh-i Âl-i Selçuk - Anonim Selçuknâme

Selçuklu tarihi ile ilgili en önemli kaynaklardan birisi de bilim camiasında “Anonim Selçuk-nâme” diye bilinen eserdir. Eserin yazarı bilinmediğinden dolayı bu kaynak bu Anonim Selçuknâme şekliyle zikredilmektedir. Eserde Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşuna dair kısa bilgilerin verilmesinin ardından Türkiye Selçuklu devri tarihine geçilmektedir. Bu eserde bahsi geçen olaylara dair en son kayıt 15 Ekim 1363 tarihine aittir²⁰. Bununla birlikte Târîh-i

¹⁵ Erzincan ile Sivas arasında yer alır.

¹⁶ Aksarâyî, Müsâmeretü'l-Ahbâr, O. Turan, s. 311; Aksarâyî, Müsâmeretü'l-Ahbâr, M. Öztürk, s. 252.

¹⁷ Ramazan Şeşen, Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı, İstanbul 1998, s. 241-242; Şemseddin Günaltay, İslam Tarihinin Kaynakları, İstanbul 1991, s. 309-318. Eser ve yazarı hakkında daha geniş bilgi için bak.: Abdülkerim Özaydın, “Târîh-i Güzîde”, DİA, XL, İstanbul 2011, s. 82-83.

¹⁸ Eşref oğlu Seyfeddîn Süleyman.

¹⁹ H. Müstevfî, age., s. 479.

²⁰ Erdoğan Merçil, “Selçuknâme”, DİA, XXXVI, İstanbul 2009, s. 398. Eser hakkında detaylı bilgi için bkz.: Anonim Selçuknâme, s. 8-12; Muhammed Cevad Meşkur, Ahbâr-ı Selçukî-i Rum, Tahran 1350 hş., s. 341-342; Anonim Târîh-i Âl-i Selçuk, s. 31-34.

Âl-i Selçuk (Anonim Selçuk-nâme)'ta verilen bilgiler yukarıda adı geçen kaynaklara nispeten daha fazla bilgiyi içermektedir. Oysaki eserde sadece Eşref oğlu Seyfeddîn Süleyman dönemine ait bilgiler mevcuttur. Mübarizüddîn Mehmet dönemi ile bilgi bulunmazken II. Süleyman dönemi hakkında verilen bilgi ise onun Timurtaş tarafından tutuklanma tarihine dair verilen bilgiden ibarettir. Bu eserdeki bilgiler Eşrefoğullarının siyasi tarihi açıdan ehemmiyete haizdir. Tarafımızca eserin konumuzla ilgili kısımları Farsça metinden okunarak Türkçeye çevirisi yapılmıştır. Aynı eserin Türkçede yayımlanan çevirisindeki ilgili yerler dipnotlarla belirtilmiştir.

Eserdeki Eşrefoğulları ile ilgili bilgiler şunlardan ibarettir:

1- 1278 yılında Eşref oğlu Seyfeddîn Süleyman Bey'in Karaman ve Menteseoğulları ile birlikte Konya ve ardından Akşehir'e saldırmalarına dair eserde şu ifadeler yer almaktadır:

"Konya etrafında kıyamet koştı. Aniden, İzzeddîn Keykavus'un oğlu Melik Mesud'um diye kendini tanıtan bir şahıs ortaya çıktı. Türklere haber gelmişti. Melik Zahir ve Hatiroğulları'ndan yazılar gelmişti. Pervane'nin ölümü ve Ziyeddîn'in öldürülmesinin haberini duyduğunda hepsi sakin oldular. Birden bire bu şahsı buldular ve onu bahane ederek Konya üzerine yürüdüler. Yaklaşık on bin kişiden oluşan Karaman, Eşref ve Menteseoğulları Konya üzerine kondular... Türkler şehrin kapısını yakıp, şehri ele geçirerek yağmaladılar²¹."

2- Eserde yine 1280-1281/679 h. yılında Eşref oğlu ve Karaman oğlunun Konya ve Akşehir etrafını yağmaları hakkında verilen bilgiler şu şekilde ifade edilmiştir:

"Gıyaseddîn b. Rükneddîn Kılıç Arslan Konya'dan Erzurum'a doğru gitmişti. Tekrar Türkler bir araya geldi, Karaman oğlu ve Eşref oğlu, Konya ve Akşehir etrafını yağmaladılar. O kadar tahribat yaptılar ki anlatılamaz.²²"

3- İlhanlı Sultanı Argun Han devrinde 1284 yılı olayları anlatılırken Selçuklu Sultanı III. Gıyaseddîn Keyhusrev'in ölümünden sonra çıkan saltanat boşluğu sırasında Keyhusrev'in annesi tarafından Süleyman Bey'in saltanat naibi, Karaman oğlu Güneri Bey'in ise beylerbeyi(ordu komutanı) olarak tayin edilmesi hakkında bu bilgileri vermiştir:

"Sultan Gıyaseddîn'in ölümünden sonra annesi, her ikisinin de Gıyaseddîn'in oğlu ve dolayısıyla kardeş olduklarını göstermeğe çaba gösterdi. Böylece Rum memleketini kendi aralarında bölüştüler. Moğol elçisinin huzurunda büyük bir ihtişamla o iki kardeşi tahta oturtular. Sultan'ın annesi Sultan Rükneddîn'in rikabdarı olan Gıyaseddîn Şüca-i Eynes'i'yi Karaman oğlu Güneri ve Eşref oğlu Süleyman Bey'in yanına gönderdi."

²¹ Anonim Târih-i Âl-i Selçuk, s. 104; Anonim Selçuknâme, s. 50.

²² Anonim Târih-i Âl-i Selçuk, s. 108; Anonim Selçuknâme, s. 52.

Onların her birine hâkimiyet bahşetti. Karaman oğlunu Beylerbeyi ve **Eşref oğlunu** naip olarak tayin etti²³."

Bu bilginin ardından yine Eşref oğlu ile ilgili bir başka bilgi daha yer almaktadır:

*"Birden bire Türklerin geldiği haberini verdiler. Konya halkı silahlandı. Karaman oğlu ve **Eşref oğlu** bütün Türkler ile Konya'ya girdiler. Sultanın annesi ayağa kalktı ve bütün Türkleri ayakta bekletti. Sultan Gıyaseddîn'e nispet verilen o iki çocuğu tahta oturtular. Bu tahta oturma olayı Salı günü 14 Mayıs 1285/8 Rebiyülevvel 684 h. tarihinde idi²⁴."*

4- Sultan II. Mesud'un devlet adamlarından olan Fahreddîn Müşrif (Sahip Fahreddîn)'in 5 Mart 1286 tarihinde Eşref oğluna sığınmasını bu şekilde anlatmıştır:

*"Fahreddîn Müşrif ve Emir-i Dad Konya şehrinde çok zulüm yaptılar. O zulmün ardından elçiler ardı arda gelip kendilerinden anlatılamayacak kadar vergi istediler. Fahreddîn Müşrif, **Eşref Oğlu**'na doğru ve Emir-i Dad, Karaman oğluna kaçtı²⁵."*

5- Eserin başka yerinde 1286 yılında Eşref oğlu Seyfeddîn Süleyman'ın başkenti Gorgorum (Beyşehir) başta olmak üzere topraklarının Germiyanogulları tarafından saldırıya uğraması ve bu işgalden ancak İlhanlılar ve Türkiye Selçuklu Devleti yardımıyla kurtulması anlatılmıştır²⁶.

6- Tarsus'u işgal eden Karaman oğlunu tedip etmek için 1288 yılı başlarında İlhanlı hükümdarı Argun tarafından Anadolu'da görevlendirilmiş olan Geyhatu'nun Selçuklu kuvvetleri ile birlikte Karaman vilayetine yürüyüşü ve bu esnada Karamanlıların müttefiki olan Eşref oğlu Süleyman Bey'in Ilgın'a saldırması şu şekilde ifade edilmiştir:

*"Geyhatu'nun hükmü ile Sultan, Moğol ordu komutanı ve Müslümanları istediler. Karaman velayetine saldırmak istediler. Karaman oğlu sarp yerlere kaçtı ve onu yakalayamadılar 15 Ocak 1288/9 Zilhicce 686 senesi Perşembe günü. Onun velayeti olan Larende şehrini tahrip ettiler, Ondan sonra **Eşref oğlu**, Gorgorum'dan Abgerm'e(Ilgın'a) hareket etti. Balban oğlu oradaydı. Hile yaparak onun ordusunu hezimete uğradı ve şehir muhafızlarını öldürüp kafalarını Konya'ya gönderdi 1 Şubat 1288/26 Muharrem 687 h.²⁷."*

7- 1288 yılında Seyfeddîn Süleyman'ın Selçuklu Sultanı II. Mesud'a itaatini bildirmek üzere Konya'ya gitmesi şu ifadelerle anlatılmıştır: 1288 yılında

²³ Anonim Târih-i Âl-i Selçuk, s. 109-110; Anonim Selçuknâme, s. 53.

²⁴ Anonim Târih-i Âl-i Selçuk, s. 110; Anonim Selçuknâme, s. 53.

²⁵ Anonim Târih-i Âl-i Selçuk, s. 111; Anonim Selçuknâme, s. 54.

²⁶ Anonim Târih-i Âl-i Selçuk, s. 112-113; Anonim Selçuknâme, s. 55.

²⁷ Anonim Târih-i Âl-i Selçuk, s. 113-114; Anonim Selçuknâme, s. 55-56.

“Karaman oğlu ve Eşref oğlu, sultanın el öpmesi için huzuruna geldiler. Yemin edip özür dileyerek geri döndüler. Kargaşa ve fitne son buldu²⁸.”

8- 1290 senesinde (688 h.) II. Gıyaseddîn Mesud saltanat rakibi olan kardeşi Siyavuş'u gözlemi ve kontrolü altında tutmak ve hem de Eşref oğlu Süleyman Bey ile aralarındaki ilişkileri bir evlilikle sağlama almak istemiştir ki bu, Siyavuş'un Eşref oğlu tarafından hapsedilmesi ile sonuçlanmıştır. Bunun ardından II. Mesud Beyşehir'e doğru yürüdü. Sonunda 4 Mart 1290 tarihinde Karaman beyinin tavsiyesi üzere Süleyman Bey, Sultan'ın kardeşi Siyavuş'u serbest bırakıp izzet ve ikramla Konya'ya gönderdi. Bu sebepten II. Mesud Siyavuş'u Sinop'tan çağırarak Eşref oğlu Süleyman Bey'in kız kardeşi ile evlenmesi için Süleyman'ın yanına gönderdi. Ancak Süleyman, Siyavuş'u Viranşehir'de tutuklatıp hapsedirdi. Bu haberin Konya'da duyulmasıyla kargaşa çıktı ve az kalsın taraflar arasında savaş husule gelecekti. Sonunda 4 Mart 1290'da Karaman beyin tavsiyesi üzere Süleyman Bey, Sultan'ın kardeşi Siyavuş'u serbest bırakıp izzet ikramla Konya'ya gönderdi²⁹.

9- Mayıs 1291 senesinde Beyşehir'in Karamanoğulları tarafından ele geçirilmesi ve Eşref oğlunun ölümü hakkında kaynaktaki ifade aynen şu şekildedir: “Aniden Karaman Türkleri, Beyşehir'i ele geçirip Eşref oğlunu öldürdüğü haberi ulaştı³⁰.” Olayın detayları ise şu şekilde nakledilmektedir:

“Birdenbire haber getirdiler ki: Karaman Türkleri Geyhatu'nun gittiğinden dolayı tekrar ayaklandı. Cemaleddîn Haki dedi: Bahaeddîn Kutluca yüzünden fesat ve kargaşa çıkacaktır. Sultan'ın kardeşi Melik dedi: o domuz yavrusunu öyle bir yere yetmiş ki ben her ne kadar çağırırsam gelmiyor. Cuma günü cemaziyülahırın ikisinde (2 Haziran 1291), evini bastı. Bahaeddîn Şahne'yi bütün yanındakiler ile birlikte param parça etti. Bu olay Karaman oğlunun Beyşehir'de Eşref oğlunu yakalamak istediği gün ile aynı günde idi³¹.”

10- İlhanlı Devleti'ndeki hükümdar değişikliğinden ve II. Mesud'un Kayseri'ye gitmesinden faydalanan uç Türkmenler'i yeniden ayaklandılar. Eşrefoğlu topraklarına saldıran Karamanoğulları karşılaştıkları şiddetli direniş üzerine geri çekilmek zorunda kaldılar. Bu karışıklıklarla başa çıkamayan II. Mesud, İlhanlı Hükümdarı Geyhatu 'yu Anadolu'ya çağırarak zorunda kaldı. Kuvvetli bir orduyla Anadolu'ya gelen Geyhatu Larende (Karaman), Ereğli, Beyşehir ve yöresinde büyük bir katliam ve yağma hareketinde bulunmuş ve yedi bin kişiyi esir alarak Konya'ya götürmüştür³². Kaynaktaki Karaman oğlu ve Eşref oğlu arasındaki mücadelelerle Sultan II. Gıyaseddîn Mesud ve İlhanlı

²⁸ Anonim Târih-i Âl-i Selçuk, s. 114; Anonim Selçuknâme, s. 56.

²⁹ Anonim Târih-i Âl-i Selçuk, s. 116; Anonim Selçuknâme, s. 57.

³⁰ Anonim Târih-i Âl-i Selçuk, s. 124; Anonim Selçuknâme, s. 63.

³¹ Anonim Târih-i Âl-i Selçuk, s. 125; Anonim Selçuknâme, s. 63.

³² S. Kofoglu, agm., s. 484.

hükümdarı Geyhatu'nun müdahaleleri hususlarında nakledilen malumat ise şu şekildedir:

*"26 Ekim 1291/1 Zikade 690 h. tarihinde Geyhatu'nun Rum'a geldiği haberi Konya'ya vardı. ... 13 Kasım 1291'de Larende şehri ele geçirildi... Karamanoğulları sarp yerlere kaçıp gizlendiler. Dağda bulduklarını öldürdüler. Orada **Eşref vilayetine** doğru yürüdüler. 10 Aralık 1291 /16 Zilhicce[690]'de **Eşref vilayetini** yağmaladılar. Bazılarını öldürüp bazılarını esir aldılar. Hiç kimseye acımıyorlardı. Moğol esirlerin yüzünü ateşe tutup büyük işkence ile öldürdüler. Moğol Karaman ve **Eşref vilayetinden** kadın ve çocuktan oluşan yedi bin esir aldı. Hiç acımıyorlardı. Her defasında Geyhatu; 'Sakin acımayın öldürün' diyordu³³."*

11- Selçuklu taht mücadelesinden yararlanan Eşref oğlunun Gevâle kalesi ve civarını ele geçirmesi hakkında verilen haber:

*"Eşref oğlunun adamları geceleyin Gevâle kalesini aldılar. Halkın canına kargaşa korkusu düştü. Bu olay 16 Kasım 1293/15 Zilhicce 692 h. tarihinde idi. Piyadeler bahçeleri talan etmek ve evleri yakmaya başladılar. Kırk gün **Eşref gillerin** elinde idi³⁴."*

12- Temurtaş'ın Beyşehir'i alması ve Süleyman Şah'ın esareti hakkında verilen haber:

"Temurtaş'ın Beyşehir'i alması ve Süleymanşah'ın esareti. 11 Zilkade 726(9 Ekim 1326) Perşembe günü³⁵."

13- Karaman oğullarının Beyşehir'i alması hakkında verilen haber:

"Karaman oğullarının (Evlad-ı Karaman) Beyşehir'i almaları. 729 (1328-1329)³⁶."

5. Menâkibü'l-Ârifîn - Ahmed Eflâkî

Farsça kaynaklarda Eşrefoğulları ile bilgi veren dördüncü kaynağımız Eflâkî'nin Menâkibü'l-Ârifîn (Âriflerin Menkıbetleri) adlı eseridir. Şemseddin Ahmed, XIII. ve XIV. yüzyıllarda Anadolu'da yaşamış olan âlim ve mutasavvıflardan biri olarak bilinmektedir. Astronomi ve felekiyyât ilmi ile meşgul olduğu için Eflâkî mahlasıyla anılmaya başlayan Ahmed, Sultan Veled'in oğlu Ârif Çelebi'nin talebesi olduğu için de hocasına nispetle Ârifî diye tanınmıştır. Hayatını Hz. Mevlana'nın yolunu, hayatını ve sevenlerini tanıtmaya vakfeden ve Mevleviliğin yayılmasına çalışan Ahmed Eflâkî'nin hayatı hakkında fazlaca bilgiye sahip değiliz. Eflâkî daha çok Farsça kaleme almış olduğu Menâkibü'l-Ârifîn adlı ünlü eseri ile tanınmaktadır. O bu eserini yaklaşık otuz beş yılda tamamlamıştır. Eserde başta Mevlânâ olmak üzere diğer Mevlevi büyükleri ve Mevlevi tarikatı hakkında bilgiler vermiştir. Bunların yanı sıra eserde Anadolu'nun XIII-XIV yüzyıllardaki dinî, tarihî, sosyal ve kültürel

³³ Anonim Târih-i Âl-i Selçuk, s. 127; Anonim Selçuknâme, s. 65.

³⁴ Anonim Târih-i Âl-i Selçuk, s. 128; Anonim Selçuknâme, s. 66.

³⁵ Anonim Târih-i Âl-i Selçuk, s. 132; Anonim Selçuknâme, s. 69.

³⁶ Anonim Târih-i Âl-i Selçuk, s. 133; Anonim Selçuknâme, s. 70.

yapısı hakkında önemli bilgiler mevcuttur. Eflâkî, Mevlana'ya ilişkin çeşitli kaynaklardan yararlandığı bu eserde, başka şahıslardan bilgiler derlediği gibi, kendi müşahedelerine ait bilgilere de yer vermiştir³⁷.

Eflâkî'nin bu eseri yazma amacı, Ârif Çelebi'nin olağanüstü kerametlerini yansıtmak olduğu için bu eserdeki tarihi bilgilere ihtiyatla yaklaşmak ve diğer kaynaklardaki bilgilerle doğrulamak sureti ile kullanmak gerektiği kanaatindeyiz. Bu kaynakta konumuzla ilgili dört anekdot tespit ettik. Verilen malumatta özetle Eşrefoğlu Mehmet Bey ile Ârif Çelebi arasında geçen menkıbevi olaylardan bahsedilmektedir.

Kitapta Eşrefoğulları hakkında nakledilen ilk bilgi Eşrefoğullarının Akşehir hâkimi Hoca Kamereddîn ile Ârif Çelebi arasında geçen bir olaya dairdir. Bu bilgi kitapta şu şekilde ifade edilmiştir:

“Halifelerin Meliki Akşehirli Ahi Musa’dan (Tanrı rahmet etsin) rivayet olunur: Hoca Kamerüddîn Naip ki Eşref oğlumun (Baş şehirleri Beyşehir olan Eşref oğlu hükümeti) Akşehir’in hâkimiydi. Kamereddîn Ârif Çelebi hakkında inkârı vardı (Veliliğini kabul etmiyor, dervişliğe inanmıyordu) ve fena düşüncelere sahip olarak kafasında planlar kuruyor dervişleri o yerlerden sürmek istiyordu, fakat dile getirmiyordu. Kamereddün bir gün Çelebi Hazretleri ile karşılaştı ve korkusundan can düşmanı ile karşılaşmış gibi oldu. Çelebi: “Ey Kamereddîn! Dostlar biliyor ki, bizi bu şehirden sürer, çıkarırlar, eğer bizi sürerlerse umulur ki yine geliriz. Amma bir kimseyi de biz süreriz, öyle yok olurlar ki sanki asla vücuda gelmemiş gibi olalar” buyurdu. Bunun üzerine Kamereddîn hemen atından inerek baş koyup mürit oldu. Çelebinin altına iyi bir at verdi ve haddinden aşırı hizmetlerde bulundu”³⁸.

Söz konusu kaynakta konumuz hakkındaki diğer bir bilgi ise Eşrefoğlu Mübarizüddîn Çelebi Mehmed Bey’in Ârif Çelebi’yi Beyşehir’e davet etmesi ve aralarında geçen sohbette oğlu Süleyman Şah’ın ve beyliğinin akıbeti hakkında Ârif Çelebi’nin kerametine değinmektedir. Bu olay şu şekilde anlatılmaktadır:

“Yine nakleder ki: Beylerbeyi (melikü’l-ümara) Eşref oğlu Mübarizüddîn Çelebi Mehmet bey, Çelebi hazretlerini Beyşehir’de misafirliğe davet etmişti. Çelebiye karşı, hadden aşırı niyaz ve itikat göstererek türlü hizmetlerde bulundu ve oğlu Süleyman Şah’ı saraydan çağırıp tam bir itikatla Çelebinin hizmetine verdi, ona mürit yaptı. Süleyman Şah’ın beline bulunmaz bir kemer bağlayıp bırakıverdiler. Çelebi Mehmet Bey baş koyup; «Bu çocuğun sonu ne olacak» diye sordu. Çelebi: “Sizden sonra bu vilâyet, bu çocuğun elinde harap olacak ve bu topluluk onun ayakları altında dağılıp gidecek ve sonunda onu bu göle atıp yok edecekler” diye buyurdu. Zavallı baba ağlamağa

³⁷ Yazar ve eseri hakkında detaylı bilgi için Bkz; Eflâkî, age., II, s. 5-27; Tahsin Yazıcı, “Ahmed Eflâkî” DİA, II, İstanbul 1989, s. 62; Pervâne Muhammedî, “Eflâkî”, DMBİ, IX, Tahran 1379 hş., s. 589-591.

³⁸ Eflâkî, age., II, s. 908-909; Ahmed Eflâkî, Âriflerin Menkıbetleri, II, Farsçadan çev.: Tahsin Yazıcı, İstanbul 2001, s. 504.

bağladı ve etrafında bulunanlar da ağladılar. Çelebi: “Yazık! Bu budala çocuğun başında hiç talihi yok ve başkanlığa ve başbuğluğa da hiç lâyük değildir” dedi.

Şiir:

‘Ne kadar büyük adamların oğlu var ki kötülüklerinden ve kendilerinin Çirkin işlerinden babalarının bir yüz karası olmuşlardır’.

Ve hakikat o çocuk Çelebinin buyurduğu gibi oldu. Timurtaş Devleti zamanında Beyşehir’i fethetti. Memleketi yağma ettiler ve birkaç gün sonra Süleyman Şahu oradaki göle attılar. Memleket tamimiyle harap oldu”³⁹.

Bu eserdeki konumuzu ilgilendiren diğer bir husus Beyşehir’de Eşrefoğlunun Ârif Çelebi’yi ağırlaması ve Ârif Çelebi’nin Şeyh Ali’nin ölümünü gayb âleminden bildiğine dair bilgiyi içermektedir.

“Yine bu kitabın yazarı haki kul rivayet eder ki: Çelebi hazretlerinin (Tanrı onun zikrini yüceltsin) yanında Şeyh Ali adında bir derviş vardı. O, Sultan Veled’in müritlerindendi. Sohbe ulaşmış ve üzerinde velilerin güneşi parlamış bir adamdı. Gece gündüz hizmetle meşguldü ve nefis yemekler pişirirdi. Çelebi hazretleri, o derviş Akşehir’de eşyalarının yanında bırakıp Beyşehir’e gitti. Birkaç gün orada kaldı. Burada rahmetli **Eşref’in oğlu** (Tanrı rahmet etsin) Çelebi hazretlerine hadden aşırı hizmetlerde bulundu. Cuma günü, yine mübarek zaviyede büyük bir toplantı vardı. Büyüklükler toplanmıştı. Birdenbire Çelebi hazretleri: “Bizim zavallı Şeyh Ali’miz bu yokluk âleminden, beka âlemine göçtü” buyurdu. Orada bulunanlar baş koyup: “bu haberi biri mi getirdi?” diye sordular. O da: “hayır, fakat ben gayp âleminden iki şahsın onun cenazesini götürdüklerini gördüm” buyurdular. Akşehir’e döndükte bu dervişin Çelebi’nin haber verdiği saatte öldüğünü söylediler.

Şiir:

“Şeyh tanrının nuruyla baktığından,
Başlangıç ve sondan haberdardır⁴⁰”.

Ârif Çelebi’nin müritlerinden Semerkantlı Nureddin’in Eşrefoğlu Mübarizüddin Mehmed Bey’in değer verdiği şair Tırâzî’yi öldürmesi olayı ve çevresinde yaşananlar, Eflâkî’nin eserinde konumuzla ilgili bulunan diğer bir bilgiyi teşkil etmektedir.

“Semerkantlı Nureddin adında büyük bir bilgin Çelebinin yeni müridi olmuştu. Bir müddet Çelebiye hizmet etti. Bir müddet devam ederek parça işlerini tamamlanmaya çalışırdı. Fakat nefsi fodul (kibirlenen, üstünlük taslayan) ve küstah (Hayâsız, arsız, edepsiz, saygısız) gidişli bir adamdı. Gururundan ve kötülüğünden dolayı sık-sık arkadaşların canını sıkıyordu. Bir gün Çelebi ona: “Birkaç mektup al. **Eşref oğlunun** yanına git. Dervişler için buğday, yağ ve diğer dervişlerin muhtaç oldukları şeyleri tedarik et ve çabukça gel” dedi. Derhal eğerli bir at üstüne binmek istedi. Eğerin kolunu kopup baş aşağı düştü. Bunun üzerine giderken, Çelebi: “Bu er başsız gidiyor, tuhaftır,

³⁹ Eflâkî, age., II, s. 924-925; Eflâkî, age, (tr. çev.), II, s. 520-521.

⁴⁰ Eflâkî, age., II, s. 944-945; Eflâkî, age, (tr. çev.), II, s. 541.

öldürülmeseydi" diye buyurdu. Türbenin önünde duran bütün dostlar, o dervişin başsız gittiğini görüyorlardı. (Başsız: Kendinden başka büyük tanımadan hareket etmek)

Dördüncü gün, Semerkantlı Nureddîn'i **Eşref oğlu** öldürtmüş diye haber geldi. **Eşref oğlu** Mehmet Bey'in katında şair ve fazıl biri vardı ki ona meşhur Tırâzî derlerdi. Bu şahsın eskiden beri onunla görüşüp konuşması olup beraberce seyahatler etmişlerdi. Bu biçare şair onu konuk etmişti. Aralarında bir konu tartışma olunca, Semerkantlı nefsinin fodulluğundan onu öldürdü. **Eşref oğluna** haber verdiklerinde, bu durumdan kızarak şehrin müftülerini katilin katline fetva verip onu da öldürüp ikisini, bir yere defin etmişler (gömmüşlerdir). Bunun üstüne Çelebi buyurdu ki: "Yaran için (dostlar) kurban ettik. Şundan ötürüdür ki, o yaranın (dostlarımızın) aleyhinde bulunan nefsi kudurmuş bir köpekti" dedi. Bunun üzerine bütün dostlar hepsi baş koyup, ders alıp, Çelebinin gayretinden hayret artırdılar. **Eşref oğlu** da, bundan dolayı birçok hizmetlerde bulunup Çelebiden özürler diledi. Çelebi de **Eşref Oğluna**: "Siz o işte, Ulu Tanrı'nın aleti hükmündesiniz. Hakkın iradesi öyle idi, öyle oldu. O belanın inmesi, velilerin hatrının incinmesindedir" diyerek şu beyti yazdı.

Şiir:

"Benim hareketime karşı eğri harekette bulunan,
Simurg (Anka) da olsa perişan eder öldürürüm"⁴¹.

6. Humây-nâme - Anonim

Konumuzla bilgilere ulaşabildiğimiz beşinci eser Humây-nâme'dir. Eşrefoğulları sahasında yazılan bu eserin önemi, içeriğinden ziyade ilk sayfasında Eşrefoğlu beyliğinde görev yapan bazı kişiler hakkında bilgi veren kayıt dolayısıyladır. Bilinirliği oldukça sınırlı olan bu eser Beyşehir (Süleymanşehir)'deki bir camiye vakfedilmiştir.

Humây-nâme eseri, Eşrefoğulları döneminde manzum bir hikâye şeklinde kaleme alınmıştır. Kimin tarafından yazıldığı bilinmeyen ve 4332 beyitten oluşan bu eserin konusu, Mısır padişahının yirmi yaşındaki oğlu Humây'ın kendisine eş bulmak için Rum, Turan, Hindistan, Çin ve İran ülkelerini gezmesi ve sonrasında Şam padişahının kızı Gül-i Kamkâr ile Humây arasında yaşanan aşktır. Eserin son dizlerinden, yazarın bu kitabı bir sene içerisinde; hizmetinde bulunduğu ve "Emir-i Hümayun" unvanıyla andığı üst düzey yöneticilerden bir kişi için yazdığı anlaşılmaktadır. Ancak bu emirin kim olduğu ve adının ne olduğuna dair her hangi bir bilgiye yer vermemektedir. Dünyada tek bir nüshası olduğu bilinen bu eser, Sir Chester Beatty'nin Dublin şehrindeki özel kütüphanesinin elyazmaları bölümünde 301 numarayla kayıtlıdır⁴². Eser ilk defa 1963 yılında A. J. Arberry'nin kısa girişiyile Londra'da yayınlanmıştır⁴³.

⁴¹ Eflâkî, age., II, s. 950-951; Eflâkî, age, (tr. çev.), II, s. 547-548;

⁴² Humây-nâme, yay. haz. : Muhammed Revşen, Tahran 1383 hş., s. I-LXVIII; Seccad Aydınlu, Nareside Torenc, İsfahan 1387 hş., s. 448.

⁴³ Humay-Nama, edit: A. J. Arberry, yay: Luzac & Company, Londra 1963.

Bu eserde konumuzu ilgilendiren nokta ise, eserin elyazmasının ilk sayfasında İbrahim b. Türkeri tarafından düşülen Arapça bir kayıttır. Bu yazıda eserin Süleymanşehir'de bulunan bir cami ve medreseye vakfedilmesine değinilmiştir⁴⁴.

وَقَفْتُ هَذَا الْكِتَابَ عَلَى الْمَسْجِدِ الَّذِي بَنَاهُ الْأَخُ الْمَوْقَرُ الْمَكْرَمُ زَعِيمُ الْجَيْشِ شَرَفُ الدِّينِ أَمِيرِ أَحْمَدَ بْنِ تَرْكِرَى
بِإِطْنِ سَلِيمَانَ شَهْرٍ وَ عَلَى الْمَدْرَسَةِ الَّتِي بَنَاهَا الْمَذْكُورُ بظَاهِرِ الْمَدِينَةِ الْمَذْكُورَةِ وَ يُحْفَظُ فِي الْمَسْجِدِ وَ يُنْقَلُ إِلَى
الْمَدْرَسَةِ إِنْ أُحْتِيجَ إِلَيْهِ وَ لِإِخْرَاجِ مِنَ الْمَوْضِعَيْنِ الْمَذْكُورَيْنِ إِلَّا بَرَهْنٍ وَثِيقَةٍ فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَأَنَا أَيْمُهُ
عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ إِنْ اللَّهُ سَمِعَ عَلِيمٌ. كَتَبْتُهُ بِخَطِّي وَ أَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ تَرْكِرَى فِي شَهْرِ رَمَضَانَ الْمُبَارَكِ سَنَةِ اثْنَيْنِ عَشَرَ
سِنَعِ مَانِه

Bu kitabı vakarlı, saygın ve ordu komutanı olan kardeşim Şerefeddîn Emir Ahmed b. Türkeri tarafından Süleymanşehir'in içinde inşa ettirdiği Mescid'e ve adı geçen yerin etrafında yine onun tarafından yapılan medreseye vakfettim. Mescid'de muhafaza edilip ihtiyaç duyulduğunda medreseye nakledilebilir. [Bu kitap] adı geçen iki yerden dışarı çıkartılamaz meğer ağır ipotek (rehin) verilmesi karşılığında. "Artık kim onu (vasiyeti) işittikten sonra değiştirirse, o takdirde onun günahı (vebali), sadece onu değiştirenlerin üzerindedir. Muhakkak ki Allah Sem'î'dir (en iyi işitendir), Âlîm'dir (en iyi bilendir)"⁴⁵. Ben, İbrahim b. Türkeri bunu kendi yazımla 712 senesi mübarek Ramazan ayında⁴⁶ yazdım.

Daha sonra İrân'da da yayımlanan bu eserin, çeşitli yerlerde tanıtımları yapılmıştır. İlk defa İrân Urmiye Üniversitesi öğretim üyesi Seccad Aydınlu, Humây-nâme'nin Eşrefoğulları döneminde yazılması ihtimali üzerinde durmuştur⁴⁷. Yalnız adı geçen şahıs eserin, Eşrefoğulları ile ilgisini kurduysa da ne yazık ki bu ihtimalin üzerinde detaylı araştırma yapmamış ve meseleyi aydınlığa kavuşturmamıştır.

Konumuz ile ilgili kayıtlar taranırken dikkatimizi çeken bu yazıdan hareketle bu bilginin üzerinde daha hassas durmamız ve bilginin doğru olup olmadığının tespiti iktiza etmektedir.

Türkeri oğlu İbrahim'in Humây-nâme'yi vakfettiği mescidin Beyşehir'deki hangi yapı olduğunu bilmiyorduk. Ancak metnin detaylarında yer alan bilgiye dayanarak bu mescidin Türkeri oğlu Şerefeddîn Emir Ahmed Beyşehir'in içinde (bi-batin) ve büyük ihtimalle içeri şehirde olduğunu ve bitişiğinde bir medresenin de bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle Beyşehir'deki tarihi yapıları taradık ve bu süreçte "Subaşı Mescidi" veya "Demirli Mescidi" adıyla bilinen yapının kitabesinde banî olarak (inşa eden) "Şerefeddîn Emir Ahmed" ismini görmekteyiz. Böylece bu şahıs ile Türkeri oğlu İbrahim'in kitaplarını vakfettiği mescidin banisinin aynı kişi olduğu ortaya çıkmaktadır.

⁴⁴ Arapça kayıt için Bkz: Humây-nâme, M. Revşen, s. LXIX.

⁴⁵ Kuran-i Kerim, 2/181.

⁴⁶ Aralık 1312/ Ocak 1313.

⁴⁷ Seccad Aydınlu, "Gümane-zeni Derbare-i Mahall-ı Nazm-ı Humay-nâme", Guzariş-i Mirâs, S. 37, Tahran 1388 hş., s. 12-13.

Subaşı Mescidi'in giriş kapısı üzerinde yer alan iki satırlık Arapça kitabe şu şekilde tercüme edilmiştir: *"Bu mübarek medresenin yapılmasını büyük emir, hayat babası Kürt⁴⁸ oğlu Şerafeddîn Sübaşı Emir Ahmet Bey 714 yılında emretti. Allah Kabul etsin⁴⁹."*

Araştırmalarımız sırasında Subaşı Şerafeddîn Emir Ahmed Bey'in, Subaşı Mescidi'nden başka Akşehir'deki bir hamamın da banisi olduğunu tespit ettik. Bu yapı, "Subaşı Hamamı", "Emir Şerafeddîn Hamamı" veya "Meydan Hamamı" adlarıyla bilinmektedir. Adı geçen hamamın inşa kitabesi üzerinde yer alan tek satırlık Arapça ibarelerin tercümesi şu şekildedir: *"Hamam Emirlerin büyüğü Subaşı Emir Şerafeddîn Ahmet'in emri ile 730 senesi .... ayı müddetinde yaptırılmıştır"*⁵⁰.

Bu bilgiler ışığında Subaşı Emir Şerafeddîn Ahmed Bey'in Eşrefoğlu dönemi ve bir müddet sonrasında Beyşehir ve Akşehir yörelerinde etkili bir kişilik olduğu anlaşılmaktadır. Bu şahsın günümüze ulaşan yukarıdaki yapıları inşa ettirmiş olması onun imar faaliyetlerini gösterirken Anonim Selçuknâme'de geçen 1291 yılına ait olaylara dair aşağıdaki ifadeler ise onun daha ilk baştan Eşrefoğulları Beyliğinin etkili üst düzey siyasi ve idari bir şahsiyeti olduğunu açıkça ortaya çıkmaktadır:

*"Karamanoğlu'nun, Eşrefoğlu'nu sarayında yakalaması üzerine, Subaşı Şerafeddîn, onun oğlunun elinden tutarak, 'Babasını yakaladıılarsa da, işte oğlu onun yerine bizim emirimizdir!' diye bağırır"*⁵¹.

Hem Subaşı Mescidi'ni yaptıran Subaşı Şerafeddîn Emir Ahmed Bey'in hem de Humây-nâme'yi vakfeden İbrahim Bey'in kardeş olup babalarının adının "Türkeri" olması dikkatimizi Türkiye Selçukluları döneminde etkili olan üst düzey devlet görevlilerine çevirmemizi gerektirmiştir. Bu maksat ile yaptığımız araştırmalar sırasında Türkiye Selçuklularının en güçlü komutanlarından olan *Seyyfeddîn Türkeri* veya *Çeşnigir Seyfeddîn Türkeri* adına rastlıyoruz⁵².

Humây-nâme'yi vakfeden Türkeri oğlu İbrahim'in adı geçen mescide başka kitapları da vakfettiğini öğrenmiş bulunmaktayız. Bu kitaplardan biri *Sahih-i Müslim* adlı eserdir. Humây-nâme'nin üzerindeki Türkeri oğlu İbrahim'e ait olan vakfedilme kaydının bir benzeri, yine Sahih-i Müslim'in üzerindeki vakfiye kaydında da bulunduğu belirtilmektedir⁵³. İ. H. Konyalı eserinde bir rivayete

⁴⁸ Açıklama için dipnot 61'e bakınız.

⁴⁹ Ahmet Çaycı, Eşrefoğlu Beyliği Dönemi Mimari Eserleri, TTK yay.; Ankara 2008, s. 94.

⁵⁰ Yekta Demiralp, Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1996, s. 93. Bu hamamın inşa kitabesinin fotoğrafı ise aynı eserin 174. Sayfasında konulmuştur.

⁵¹ Anonim Tarih-i Âl-i Selçuk, s. 125; Anonim Selçuknâme, s. 63-64.

⁵² İbn Bibi, el-Evâmirü'l-Âlâiyye fi'l-Umûri'l-Âlâiyye (Selçukname), II, Farsçadan çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 71, 120, 122-124, 134-5, 180-1; İbn-i Bibi, Anadolu Selçukî Devleti Tarihi (Muhtasar-ı Selçuknâme), Farsçadan çev. M. Nuri Gençosman, Haz. F. Nafiz Uzluk, Uzluk Basımevi, Ankara 1941, s. 218, 241-2, 244, 248-9; Anonim Selçuknâme, 65.

⁵³ İbrahim Hakkı Konyalı, Abideleri ve Kitabeleriyle Beyşehir Tarihi, Erzurum 1991, s. 244.

dayanarak bu vakfiye kaydının son cümlesini eksik şekilde Arapça metni ve Türkçe tercümesini yayınlamıştır. Türkçe tercümesi şu şekildedir: “*Bunu Türkeri oğlu İbrahim isminde birisi 712 h./1312 m. Yılında Süleymanşehri (Beşşehrin) içindeki kütüphaneye vakfetmiştir*”⁵⁴.”

Bu kitapların izini Osmanlı dönemine ait vakıf kayıtlarının takip etmek mümkündür. Bu kayıtlar arasında özellikle *Beşşehir’de Sübaşı Mescidi Vakfı*’na dair kayıtlar konumuz açısından değerli bilgiler ihtiva etmektedir. *Tafsil-i Kütüb-i Vakf-ı Mescid ve Medrese-i Mezkûre. Mütevellî Kitab Yusuf İbn Mustafa* başlığı altında verilen bilgiden, bu mescidin bir medresesinin de bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bu mescide vakfedilmiş 32 adet kitabın isimleri de listelenmiştir. Listede 27. sırada “Farsça Hikâyât (ciltli)” diye kaydedilen bir kitap bulunmaktadır. Listedeki diğer kitapların konusu fıkıh, şerh, tefsir ve din üzerinedir ve listede Humây-nâme adıyla bir eser bulunmamaktadır. Humây-nâme’nin içeriği mesnevi tarzında manzum hikâyelerden oluştuğu dikkate alınırsa “Farsça hikâyât” adıyla listede kayıtlı bulunan eserin söz konusu ettiğimiz Humây-nâme kitabı olması kuvvetle muhtemeldir⁵⁵.

Daha önce zikredilen vakıf defterindeki kayıtlardan var olduğunu öğrendiğimiz kitapların daha sonraki dönemlerde akıbetinin ne olduğu konusunu aydınlayabilecek, bize ulaşan bazı rivayetler vardır. Bu rivayetlere göre eskiden mescitte hem namaz kılınır hem de ders okunmaktaydı. Mescidin bitişğinde medrese odaları ve kütüphane de var idi. Zamanla medrese ve kütüphane odaları yıkılmıştır⁵⁶. Buradaki kitaplar önce Eşrefoğlu Camii külliyesi bünyesindeki kütüphaneye daha sonra bu kütüphanenin de yıkılmasıyla Beşşehir müftüsü Recep Efendi’nin evine taşınmıştır. Müftü Efendi ölünce varisleri evini satmıştır⁵⁷. Bundan sonraki olayları İ. H. Konyalı’nın eserinde Ö. L. Tekin - R. Bilginer’den naklen aktarılan bilgilerden takip edilebilmektedir:

“*Sabık müfî Recep efendinin vereseleri mumaileyhe ait evi Manastırlı bir pekmezciye satıyor. Evde mevcut eşya ve sair malları taksim edilmiş ise de binlerce eseri haiz kütüphanesine el sürülmüyor. Yalnız veresenin kitap zannettikleri Karadavud, Babadağı, Ahmediyye ve Muhammediyye gibi yazıcı oğullarına ait eserler alınmış geri kalan kitapları yeni ev sahibi evine kir ve leke teşkil ettiğine kani olarak arabalarla Beşşehir kanalına döktürmüş ve esnada kapçıklarından istifade ve oyuncak yapmak için okul çocukları kurtarılan kitaplardan bir kısmı elimize geçmiştir. Bunlardan öğreniyoruz ki Eşrefoğlu Camiinin yanında bir Selatin-Padişahlar Kütüphanesi var idi. Bakımsızlıktan kütüphane çökmüş içindeki çok kıymetli kitaplar camie ve şehre ait tarihi vesikaların yazma kitapların müfittlere teslim ve en son Müfti Recep efendiye ve böylece devredildiği anlaşılıyor*”⁵⁸.

⁵⁴ İ. H. Konyalı, age., s. 245.

⁵⁵ Konyalı, age., s. 88-89.

⁵⁶ Konyalı, age., s. 242.

⁵⁷ Konyalı, age., s. 243.

⁵⁸ Konyalı, age., s. 243-244.

Yukarıdaki bütün yazılara istinaden özellikle Humây-nâme'nin ilk sayfasında vakfiye kaydına esasen, Türkeri oğlu İbrahim ile Subaşı Şerefeddîn Emir Ahmed Bey'in kardeş olduğu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bunların babasının da Türkiye Selçukluları döneminin itibarlı emirlerinden olan *Seyfeddîn Türkeri* veya *Çeşnigir Seyfeddîn Türkeri* olduğunu tespit ettik. Bu çalışma kapsamında öncelikle Eşrefoğlu Seyfeddîn Süleyman ve Mübarizüddîn Mehmet Bey'in subaşısı olan Şerefeddîn Ahmed Bey'in kimliği, imar faaliyetleri ve üst düzey siyasi kişiliğine az da olsa ışık tutulmaya çalışılmıştır. Yukarıda değindiğimiz üzere Humây-nâme eserinin yazarı, eserin son dizlerinde bu kitabı bir sene içerisinde; hizmetinde bulunduğu ve "Emir-i Hümayun" unvanıyla andığı üst düzey yöneticilerden bir kişi için kaleme aldığını yazmıştır. Bu çalışmayla bu emirin Subaşı Şerefeddîn Emir Ahmed Bey'in kuvvetle muhtemel olduğunu söyleyebiliriz.

Dikkat çekilmesi gereken bir diğer husus Subaşı Şerefeddîn Emir Ahmed Bey ve kardeşi İbrahim'in künyesini tamamlayan Türkeri oğlu (İbn Türkeri) kelimesi bağlamında bilimsel literatürde şimdiye kadar gelen bazı eksik ve yanlış okumaların düzeltilmesidir. Zira bunların künyesi olan "Türkeri" hakkında, kitabe ve el yazmalarındaki bilgiler ya okunamamış ya da eksik ve yanlış okunmuştur. Bunları şu şekilde açıklayabiliriz: öncelikle hem Subaşı Şerefeddîn Emir Ahmed Bey'in ve hem de İbrahim'in künyesini "Türkeri" şeklinde doğru okuyan kişi, B. Flemming olmuştur⁵⁹. Bunun aksine, bazı kaynaklarda yanlış okunmuştur. Mesela, İran'daki Humây-nâme hakkında yayınlanan kitap ve makalelerde İbrahim'in künyesini "تركزی" Türkzi diye verilmiştir⁶⁰. Türkiye'deki yayınlarda da söz konusu kelimenin okunmasında bazı hatalar görülmektedir⁶¹.

Yukarıda kısaca özetlemeye çalıştığımız söz konusu yanlışlık ve eksiklerin giderilmesi, Eşrefoğulları Beyleri dışında bu döneme ait Subaşı Şerefeddîn Emir Ahmed Bey gibi bazı tarihi şahsiyetlerin kimliğinin ve etkinliklerinin daha fazla

⁵⁹ "Daha Selçuklular zamanında İran ve Arap memleketlerinden gelen âlimler beraberlerinde kitaplar getiriyor, yeni eserler yazıp medrese kütüphanelerine hediye ediyorlardı. Buna misal olarak Humây-nâma (nşr. Arberry, London, 1963, s. n); zikredilebilir. Bu eser, vakıf kaydına göre 1313'te İbrahim b. Türkeri tarafından Ahmed b. Türkeri'nin vakfı olan Süleymanşehir mescidine vakfedilmiştir". Bkz.: B. Flemming, "Türkler-Anadolu Beylikleri", Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi (İA), XII/2, İstanbul 1988, s. 285.

⁶⁰ M. Revşan, age., s. LXVII; S. Aydınlu, agm., s. 12.

⁶¹ Yusuf Aykurt bu kelimeyi "كرت" şeklinde görmüş ve okuyamamıştır. Ancak dipnot vererek bu "kelime noktasızdır" diye ayrıca belirtmiştir. Bkz.; Yusuf Aykurt, "Beyşehir Kitâbeleri ve Eşrefoğlu Camii ve Türbesi", Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi, S. IV, İstanbul 1940, s. 120. Bahsi geçen kelimenin Erdem Yücel tarafından "Kerp" olarak okunduğu aynı şekilde Ö. L. Tekin'in de "Kerp" şeklinde okuduğu belirtilmektedir. Bkz.; Erdem YÜCEL, "Beyşehir Demirli Mescit ve Çinileri", Arkitekt, S. 37, İstanbul 1967, s. 177. Buna ilave olarak İ. H. Konyalı eserinde bu kelimeyi Arap alfabesiyle "كرت" şeklinde yazmış ve Türkçe tercümesinde ise "Kürd" olarak yayınlamıştır. Bununla birlikte kelimenin son harfinin "T" veyahut "D" okunabilme ihtimali üzerinde durmuştur. Bkz.; Konyalı, age., s. 242. Diğer bir çalışmada ise Ahmet Çaycı, bahsi geçen kelimeyi Arapça alfabesiyle "كرت", transkripsiyonunda "Kürt", Türkçe tercümesinde ise "Kürd" şeklinde vermiştir. Bkz.; A. Çaycı, age., s. 94.

görünür kılınması anlamında değerlidir. Bu bilgileri; mevcut bilgiler ile bu çalışmayla ilk defa olarak tespite muvaffak olduğumuz bulgular vasıtasıyla ve bunların aralarındaki ilişkileri analiz sayesinde elde etmiş bulunmaktayız.

7. Sonuç

Eşrefoğulları ile ilgi bilgi veren Farsça kaynaklardaki kayıtlar, bize sınırlı bilgiler sunmaktadır. Ancak bu bilgiler içerik itibarıyla çeşitlilik arz etmektedir. Târîh-i Güzîde, Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Anonim Selçuknâme gibi eserlerdeki kayıtlar daha çok beyliğin siyasi faaliyetleri ile ilgili bilgi verirken; Menâkibü'l-Ârifin'deki kayıtlar ise siyasi olaylardan ziyade, Mübarizüddîn Çelebi Mehmed Bey'in o devrin bilim adamları ile âlimleriyle olan münasebetleri, bunlara karşı olan tutumu hakkında bilgiler nakleder. Bu da Eşrefoğulları Beyliğinin devrin ulemasına gösterdiği ehemmiyetinin görülmesi açısından önemlidir.

Bu çalışmayla birlikte ilk defa Humay-nâme adlı eserin Eşrefoğulları sahasında yazıldığını kanıtlamış bulunmaktayız. Humay-nâme adlı eserle Eşrefoğulları beyliğinde üst düzey devlet adamlarının ve ordu mensuplarının kendi görevi yanı sıra ilim ve kültürün de gelişmesine gayret sarf ettiklerini görmekteyiz. Bunlar; gerek medrese ve cami, gerekse de hamam gibi hayır kurumlarını yaparak, halkın refahı için çaba sarf etmeleri şekilde belirlenebilir.. Diğer yandan inşa edilen medreselerde öğrencilerin okuması için kitap bağışlandığı anlaşılmaktadır. Humay-nâme eseri sayesinde elde ettiğimiz bilgiler, günümüze kadar var olan bilgilerle beraber değerlendirildiğinde Eşrefoğulları beyliğinin tarihi, kültür hayatı ve imar faaliyetleri hakkında orijinal ve birinci elden bilgilere ulaşmamızı mümkün kılmıştır.

8. Kaynaklar

- AKA, İ., 1989, "*Aksarâyî, Kerîmüddîn*", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), II, İstanbul.
- AKSARÂYÎ, 1944, "*Kerîmüddîn Mahmud-i, Müsâmeretü'l-Ahbâr* (Moğollar Zamanında Türkiye Selçukluları Tarihi)", nşr.: Osman Turan, TTK, Ankara
- AKSARÂYÎ, 2000, "*Kerîmüddîn Mahmud-i, Müsâmeretü'l-Ahbâr*", çev.: Mürsel Öztürk, TTK, Ankara.
- AKSARÂYÎ, Mahmud b. "*Muhammed, Târîh-i Selacika ya Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l-Ahyâr*", tah.: Osman Turan, Tahran 1362 hş.
- ANONİM, 2014, "*Târîh-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)*", tercüme ve notlar; Halil İbrahim Gök, Fahrettin Coşguner, Ankara.
- ANONİM, "*Târîh-i Âl-i Selçuk Der Anadolu*", nşr.: Nadere Celali, yay.: Miras-i Mektub, Tahran 1377 hş.
- AYDINLU, S., "*Gümane-zeni Derbare-i Mahall-ı Nazm-ı Humay-nâme*", Guzariş-i Mirâs, S. 37, Tahran 1388 hş.

- AYDINLU, S., “Nareside Torenc”, İsfahan 1387 hş.
- AYKURT, Yusuf, “Beyşehir Kitâbeleri ve Eşrefoğlu Camii ve Türbesi”, Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi, S. IV, İstanbul 1940.
- ÇAYCI, A., 2008, “Eşrefoğlu Beyliği Dönemi Mimari Eserleri”, TTK yay.; Ankara.
- DEMİRALP, Y., 1996, “Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları”, Kültür Bakanlığı yay., Ankara.
- DİYANET, A., “Eşrefoğulları”, Dairetü'l-Maarif-i Büzürg-i İslami (DMBİ), IX, Tahran 1381 hş.
- EFLÂKÎ, A., 2001, “Ariflerin Menkıbetleri, II”, Farsçadan çev.: Tahsin Yazıcı, İstanbul 2001.
- EFLAKÎ, Ş. A., “Menâkibü'l-Ârifin, II”, nşr.; Tahsin Yazıcı, yay: Dünyay-i Kitab, Tahran 1362 hş.
- FLEMMİNG, B., “Türkler-Anadolu Beylikleri”, Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi (İA), XII/2, İstanbul 1988.
- GÜNALTAY, Ş., 1991, “İslam Tarihinin Kaynakları”, İstanbul.
- Humay-Nama, edit: A. J. Arberry, yay: Luzac & Company, Londra 1963.
- Humây-nâme, yay. haz. : Muhammed Revşen, Tahran 1383 hş.
- İbn Bibî, “el-Evâmirü'l-Âlâiyye fi'l-Umûri'l-Âlâiyye(Selçukname), II”, Farsçadan çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara1996.
- İbn-i Bibî, “Anadolu Selçukî Devleti Tarihi (Muhtasar-i Selçuknâme)”, Farsçadan çev. M. Nuri Gençosman, Haz. F. Nafiz Uzluk, Uzluk Basımevi, Ankara 1941.
- KOFOĞLU, S., 1995, “Eşrefoğulları”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm. Ansiklopedisi (DİA), II, İstanbul.
- KONYALI, İ. H., 1991, “Abideleri ve Kitabeleriyle Beyşehir Tarihi”, Erzurum.
- MERÇİL, E., 2009, “Selçuknâme”, DİA, XXXVI, İstanbul.
- MEŞKUR, M. C., “Ahbar-ı Selacika-i Rum”, Tahran 1350 hş.
- MUHAMMEDÎ, P., “Eflâkî”, DMBİ, IX, Tahran 1379 hş.
- MÜSTEVFÎ, H., “Târîh-i Güzîde”, nşr.:Abdü'l Hüseyin Nevayi, yay.: Emirkebir, Tahran 1364 hş.
- ÖZAYDIN, A., 2011, “Târîh-i Güzîde”, DİA, XL, İstanbul 2011.
- ŞEŞEN, R., 1998, “Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı” İstanbul.

UZUNÇARŞILI, İ. H., 2003, "Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri", TTK, Ankara.

YAZICI, T., 1989, "Ahmed Eflâkî" DİA, II, İstanbul.

YÜCEL, E., 1967, "Beyşehir Demirli Mescit ve Çinileri", Arkitekt, S. 37, İstanbul.

Ek 1:

ووقى
هدا الكفا على المسجد المذكور
سما المذكور بطلبه المذكور
وثيق فمن الله بعدا سنة
في سرور مصان المارة سنة ١٠٠٠

Humây-nâme eserin yazma nüshasının ilk sayfasında Türkeri oğlu İbrahim tarafından eseri (Şüleymanşehir'in Camii'sine) vakfettiğine dair düşürdüğü Arapça kayıttın fotoğrafı. Bu fotoğraf Muhammed Revşen'in yayınladığı "Humây-nâme" adlı kitaptan alınmıştır.

